
ПРО «АНТРОПОЛОГІЮ З ПРАГМАТИЧНОГО ПОГЛЯДУ» І. КАНТА Семінар Кантівського товариства в Україні

З нагоди 220 річниці публікації твору Імануеля Канта «*Антропологія з прагматичного погляду*» Кантівське товариство в Україні 22 червня 2018 року зорганізувало семінар-дискусію, присвячену різним аспектам антропологічного дискурсу німецького філософа. Цей захід уже традиційно відбувся на базі кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», а проте в ньому могли і справді взяти участь представники інших освітніх і наукових інституцій України.

Семінар був розпочатий із невеликої презентації, а саме перевидання українського перекладу праці І. Канта «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука» в рамках нової серії «Бібліотека класичної світової наукової думки», що її започаткувало видавництво «Фоліо». Модератор презентації Віктор Козловський наголосив, що без якісних українських перекладів творів І. Канта неможливе ні фахове дослідження творчості філософа, ні викладання його ідей в освітньому процесі. Перекладач праці Віталій Терлецький відзначив змістові відмінності між першим і другим виданнями перекладу, а також підкреслив, що це перший український переклад твору німецького філософа, що був опублікований за підтримки Кантівського товариства в Україні.

Першим виступом у роботі семінару була доповідь відомого вітчизняного дослідника Кантової антропології *Віктора Козловського* (канд. філос. наук,

доцент кафедри філософії та релігієзнавства НаУКМА) на тему «Гене́за та основні ідеї “Антропології з прагматичного погляду”». Насамперед увага була зосереджена на особливостях антропологічного трактату Канта, його зв'язку з антропологічними і психологічними ідеями, що сформувалися в німецьких університетах у другій половині XVIII ст., зокрема під впливом вольфганства. На противагу панівним тогочасним природничо-науковим і філософським тлумаченням людини Кант запропонував іншу методологію дослідження — прагматичну візію людини. Остання базувалась на дескриптивному підході до вивчення людини, розумінні її як дієвого суб'єкта, що витворює свій світ у комунікації з іншими людьми. Спираючись на тексти Канта, зокрема, на його лекційні матеріали, доповідач зазначив, що прагматичне дослідження виконувало принаймні три функції: 1) обмежувало будь-які метафізичні й природничо-наукові зазіхання на пізнання людини та її сутності, оскільки вони завжди тяжіють до догматичного теоретизування, що для Канта було не прийнятно; 2) за задумом Канта прагматична антропологія має бути поза межами і трансцендентального пізнання, оскільки прагматичний підхід ніяким чином не відповідає вимогам трансцендентального методу; 3) цей різновид антропології мусив надати студентам можливість здобути такі дескриптивні знання про людину, які могли б їм знадобитися в їхньому житті. Отже, це знання виявляється вельми корисним для вираженого, тактовного спілкування з іншими людьми, що належать до різних народів і культур. Сам Кант неодноразово зазначав, що це знання допоможе людині стати космополітичною особою. Також у доповіді була коротко окреслена еволюція рецепції прагматичної антропології в європейській філософії XIX і XX століття — від подиву і нерозуміння її концептуального значення для трансцендентального філософування аж до визнання вагомості прагматичної антропології для сучасних досліджень усієї палітри кантівського філософського дискурсу.

Іван Іващенко (канд. філос. наук, запрошений дослідник університету Пітсбурга (США) у доповіді «Кантова трансцендентальна філософія в контексті питання про людину» спинився на досить контроверсійній темі про співвідношення антропологічного і власне трансцендентального підходів німецького філософа. У Кантовому проекті трансцендентальної філософії, авжеж, не лише йдеться про умови можливості об'єктивної значущості наших суджень про світ, а й також порушується питання про можливості й межі нашого пізнання. Якщо спробувати узагальнити поворот у західній філософії в цілому та епістемології зокрема, який здійснив Кант у «Критиці чистого розуму» (1781/87), то це можна зробити так: після Канта осердя філософської дискусії обертається вже не довкола питання про буття (*що є?*), натомість довкола питання про значущість (*що є значущим?*), чи, кажучи загальніше, питання про значення. Цей поворот в історії західної філософії можна схарактеризувати як *семантичну революцію*. У цьому Кант підхід радикально відрізняється від Декартового епістемологічного повороту.

Декарт, як відомо, уважав суб'єкта джерелом сумніву, але не джерелом об'єктивної значущості.

Кант, як відомо, розв'язок питання про умови можливості значущості наших суджень про світ називав трансцендентальним ідеалізмом. Суть цього підходу полягає в тім, що *те, що є, не може бути умовою можливості значущості*. Навпаки, він намагався довести, що *значущість становить умову можливості того, що є*. У згоді з Кантом, *існує лише те, що є значущим*. Джерелом значущості, урешті-решт, є спонтанність суб'єкта, тому реальність можлива там, де можлива значущість (*wenigstens für mich nichts sein*, KGV, B 132).

Уплив цієї Кантової думки на подальший розвиток західної епістемології годі переоцінити. Наприклад, у Фіхтевому вченні про науку ця думка дістала максимально радикального виразу: «Джерелом усієї реальності є Я» (*Aller Realität Quelle ist das Ich*). У неопрагматизмі Вілфрида Селарса Кантова думка дістає своє відживлення, зокрема, в його метафорі Міфу про дане (*the Myth of the Given*) та способів його нейтралізації.

Юрій Джулай (канд. філос. наук, доцент кафедри культурології НаУКМА) запропонував аудиторії цікаву тему для міркувань: «Арктичні студії Ф. Боасом праць І. Канта». Як відомо, факт читання праць І. Канта Ф. Боасом під час його перебування в Арктиці став загальним місцем з історії антропології завдяки відомому американському історику антропологічних ідей, концепцій та теорій Г.В. Стокінгу (*Stocking G.W.*). Але це «арктичне» читання могло охоплювати період з 1883 по 1888 рік. За цей період польовими дослідженнями було охоплено спочатку острівне життя ескімосів на Бафіновій Землі, описи якого було відображено у праці «Бафінова Земля: географічні результати дослідницької мандрівки, здійсненої у 1883–1884 роках» (*Baffin-Land: geographische Ergebnisse einer in den Jahren 1883 und 1884 ausgeführten Forschungsreise*), виданій в 1885 році. Такі ж «арктичні» студії І. Канта могли відбуватися і під час подальшого вивчення життя ескімосів на більш широкій території Північної Арктики, описи яких були оприлюднені в 1888 році у книжці «Центральні ескімоси» (*The Central Eskimo*). Важливим орієнтиром більш точної і змістовної прив'язки цієї роботи до певної праці І. Канта, що разом з іншими входила у коло «арктичних» студій Ф. Боаса, на думку доповідача, може бути праця самого Ф. Боаса «Вивчення географії» (*The Study of Geography*) 1887 року. Викладене у ній розуміння географії як космографії з'являється як ідея, що органічно розчиняється в описах життя ескімосів і тільки у такий спосіб дає змогу побачити їх відповідність деяким описам афективно насиченого життя людей у праці І. Канта «Антропологія з прагматичного погляду».

Віталій Терлецький (канд. філос. наук, заступник директора з наукової роботи Наук.-досл. інституту українознавства, Голова Кантівського товариства в Україні) у доповіді «Естетична проблематика в антропологічному дискурсі Канта» насамперед відзначив той факт, що тематика антропології

як «знання про людину» чи «люднознавство» (Menschenkenntnis, Menschenkunde) постійно перебувала в полі зору німецького філософа, особливо в його лекційних курсах із низки дисциплін, а відомий нам твір під заголовком «Антропологія з прагматичного погляду» (1798) являє собою, власне, певний підсумок міркувань про людину. Зважаючи на такий завершальний характер твору, що містить усю палітру розмаїття думок філософа і не зводиться лише до відповіді на питання «Що є людина?», цілком природною виявляється наявність в тексті «Антропології» естетичних сюжетів, які відбивають хід думки третьої «Критики». Є змога навести чимало пасажів, які засвідчують ледь не тотожність у формулюванні, напр., оригінальності сили виображення (Einbildungskraft) або в дефініції духу «в естетичному значенні», а визначення генія в обох творах цілком збігаються. Присутність таких сюжетів у «Антропології» легко можна пояснити тим фактом, що цей твір був написаний вже після третьої «Критики», тож Кант, либонь, інтегрував певні ідеї останньої в контекст викладу антропологічної праці. Сюди ж належить і відомий пасаж про «три максими» просвітницького способу мислення, що вперше був сформульований саме в третій «Критиці» (§ 40) і можливий тільки за умови виокремлення сили судження (Urteilkraft) як самостійної пізнавальної спроможності. А проте ці максими трапляються в рукописній спадщині Канта вже навіть докритичного періоду (AA XV/1, 715.16-17), тобто задовго до відкриття самостійного статусу сили судження. З огляду на такий стан справ цілком можливим видається припущення, що в «Антропології» Кант послуговується цим поняттям без належної диференціації визначальної й рефлексивної сили судження, тобто цілком критичні сюжети в цьому творі виявляються переплетеними із попередніми, навіть докритичними ходами думки.

Після кожної доповіді учасники семінару-дискусії досить жваво обговорювали порушені в ній питання, так чи так пов'язані зі специфікою антропологічного дискурсу Канта. Певно, найбільшу зацікавленість викликала проблема співвідношення проекту трансцендентальної філософії, викладеного в першій «Критиці», із ідеєю антропології як емпірично ґрунтованого знання про людину. Організаторам семінару особливо приємно відзначити, що в обговоренні й дискусії взяли активну участь представники різних наукових і освітніх установ, а саме Інституту філософії НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, Київського національного лінгвістичного університету, Національного університету харчових технологій. Цей факт досить переконливо свідчить про те, що творчість І.Канта постійно залишається у царині наукових інтересів вітчизняних фахівців і дослідників.